

Krystian Complak

Emeritus Uniwersytetu Wrocławskiego.
Aktualnie na etacie Akademii Medycznej
w Madrasie (obecnie Senaj) oraz gościnnie
na innych uczelniach Indii

Sprawy wyborcze w Trybunale Konstytucyjnym Tajwanu

1. Wprowadzenie

W połowie 2022 r. minie 74. rocznica powstania sądownictwa konstytucyjnego na Tajwanie¹. W okresie tym tajwański organ kontroli konstytucyjności prawa wydał – do połowy lutego – ponad 800 orzeczeń. Zaledwie osiem z nich dotyczyło kwestii wyborczych. Cztery z nich zapadły w latach 90. ubiegłego stulecia (1990, 1992, 1993, 1997). Pierwsze dwa w 1954 r., trzecie w 1977 r., a czwarte w 1986 r. Jeśli dwa pierwsze orzeczenia nie dziwią, z uwagi na pilną potrzebę rozwiązania sprawy niemożliwości przeprowadzenia drugich wyborów powszechnych – przez władze broniące Konstytucji z 1947 r., wyparte na Formozę – na obszarach zajętych przez reżym komunistyczny, to nagłe ożywienie w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku w sprawach wyborczych jest również zrozumiałe. Kraj, poczynszy od 1990 r., wychodził z ograniczeń „przejściowych przepisów” na okres ogólnonarodowej mobilizacji przeciw „rebelii komunistycznej”. Dopiero odejście od fikcji ciągłości terytorialnej z kontynentalnymi Chinami spowodowało budowanie państwa uwolnionego z pęt stanu wojennego (nadzwyczajnego) wprowadzonego przez uciekinierów z Chin kontynentalnych na Formozę – przejście do zasad liberalnej demokracji.

Omówienie tych orzeczeń pozwoli poznać nie tylko sposób reakcji organu ochrony Konstytucji na powstające w sferze elektorальной trudności i wątpliwości, ale także część historii ustroju Tajwanu. W przedstawianiu

¹ Na temat sądownictwa konstytucyjnego na Tajwanie piszę więcej w: *Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Wójtowicza*, red. A. Kozłowski, Wrocław 2022.

orzeczeń wziętych pod uwagę będą przestrzegał trójczłonowego schematu: postawienie rozstrzyganego problemu (pytania) prawnego², treść sentencji oraz pokazanie podstawowych racji wydanego wyroku. Prezentacji tych trzech zagadnień mogą towarzyszyć moje krótkie uwagi i/lub adnotacje mające na celu lepsze zrozumienie tekstu oraz towarzyszącego mu szerszego kontekstu politycznego, ekonomicznego czy społecznego. Na zakończenie postaram się o wyciągnięcie kilku wniosków wynikających z omawianych wyroków.

2. Wyrok nr 31 z 29.01.1954 r.

92 Sedno przedstawionej wątpliwości sprowadzało się do pytania, czy z uwagi na faktyczną niemożność drugiej kadencji członków władzy ustawodawczej i kontrolnej, spowodowanej nieprzewycięzalną przeszkodą, członkowie pierwszej kadencji obu organów będą mogli pozostać na stanowiskach, na podstawie art. 65 i 93 Konstytucji (przewidujących okresową zmianę piastunów władz), po zakończeniu swych okresów urzędowania. Trybunał Konstytucyjny udzielił na to pytanie pozytywnej odpowiedzi. Pozytywną odpowiedź uzasadniono – w samej sentencji – tym, że „nasze państwo doznaje nieprzewycięzalnej przeszkody, która czyni ponowny wybór obu organów faktycznie niemożliwym. Byłoby to sprzeczne z celem ustanowienia przez Konstytucję pięciopodziału władz, w tym znaczeniu, że dwie z nich (organ ustawodawczy i kontrolny), oparte na głosowaniach powszechnych, utraciłyby legitymację wyborczą do wykonywania swoich uprawnień³. Zatem, zanim dojdzie do wyboru człon-

² Wszystkie sentencje publikuje na swojej stronie internetowej Trybunał Konstytucyjny Tajwanu (TCC). Autor, przygotowując artykuł, korzystał z tomów monumentalnego opracowania: *Constitutional Court. Republic of China (Taiwan). Reporter*, które wydaje ten organ w miarę ich opracowania. Dotychczas, począwszy od 2007 r., ukazało się osiem woluminów. Każdy wyrok jest przedstawiany na początku w skrócie w ramce. Stamtąd pochodzą pytania czy określenie meritum kwestii, których nie ma w „nagim” tekście wyroku. Każdy tom zawiera równoległe drukowane teksty wyroków po chińsku i angielsku.

³ Oprócz władzy ustawodawczej i kontrolnej Konstytucja wyróżnia władze: wykonawczą, sędziowską i egzaminacyjną. Jeśli pojęcia władzy ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej przypominają *grosso modo* system trójpodziału władz, to władza egzaminacyjna zajmuje się organizacją i zarządzaniem aparatem urzędniczym państwa. Do głównych uprawnień władzy kontrolnej należy prowadzenie śledztw w sprawie przewinień urzędniczych, pociąganie do odpowiedzialności konstytucyjnej w razie większych przestępstw oraz kontrola budżetu państwa. To przedostatnie zadanie jest nieco uszczuplone z uwagi na zasadę odpowiedzialności karnej przed sądami oraz okoliczność, że udział władzy kontrolnej

ków tych organów na drugą kadencję – ich ustawowej inauguracji i obrad – wszyscy dotychczasowi piastuni obu władz będą nadal wykonywać swoje kompetencje”.

3. Wyrok nr 42 z 17.11.1954 r.

Pytanie do Trybunału Konstytucyjnego (TK)⁴ w tym wyroku brzmiało: czy za wybranych można uważać przedstawicieli na wszystkich szczeblach władzy, urzędników państwowych organów centralnych i terenowych oraz inne osoby prawnie zaangażowane w sprawy urzędowe w charakterze piastunów stanowisk publicznych w rozumieniu art. 18 Konstytucji? Sąd, bez jakiegokolwiek uzasadnienia, odpowiedział w następujący sposób: Zakres pojęcia „stanowisko publiczne” według art. 18 Konstytucji jest szeroki. Wybrani przedstawiciele na wszystkich szczeblach, urzędnicy służby cywilnej centralnych i terenowych organów oraz inne osoby zaangażowane, zgodnie z prawem, w sprawy urzędowe są funkcjonariuszami publicznymi określonymi w art. 18 Konstytucji.

Orzeczeniem tym uprawomocniono wszystkie osoby wybrane (nawet pośrednio) na stanowiska publiczne bez przeprowadzenia wymaganych głosowań powszechnych. Odbycie tych wyborów było niemożliwe z uwagi na zajęcie kontynentalnej części kraju przez zwolenników zwycięskiej Komunistycznej Partii Chin. Bez tego orzeczenia dalsze pełnienie funkcji urzędowych przez osoby mające wygasłe mandaty wyborcze byłoby uzurpacją władzy.

93

4. Wyrok nr 150 z 16.09.1977 r.

Po upływie niemal 23 lat od wyroków z 1954 r. przed organem ochrony najwyższego prawa kraju stanęło pytanie sformułowane w następujący sposób: czy rozporządzenie władzy wykonawczej zawieszające dalsze wypełnianie wakatów powstających wskutek upływu kadencji ciała przedstawicielskiego

w impeachmentie ogranicza się do jego wdrożenia przed właściwymi organami. Por. mój artykuł w *Księdze jubileuszowej profesora Krzysztofa Wójtowicza*.

⁴ Posługuję się znaną z porównawczego prawa kategorią ‘trybunał (sąd) konstytucyjny’, mimo że organ pełniący funkcje właściwe tego rodzaju instytucji nazywał się na Tajwanie do 4.01.2022 r. Radą Wysokich Sędziów. Bliżej na ten temat w moim artykule wspomnianym w pierwszym przypisie.

jest zgodne z Konstytucją. Tym razem organ przestrzegania ustawy zasadniczej wyłożył swój tok rozumowania, który doprowadził go do podjęcia rozstrzygnięcia. Orzeczenie, równie krótkie jak poprzednie, głosiło: „Paragraf 6 Tymczasowych przepisów na okres narodowej mobilizacji celem zdławienia rebelii komunistycznej nie zmienia kadencji wybranych zgodnie z konstytucją przedstawicieli ogólnokrajowych. Rozporządzenie władzy wykonawczej w sprawie nieobsadzania brakujących mandatów w organie ustawodawczym pierwszej kadencji nie jest sprzeczne z Konstytucją”.

Pytającymi w omawianej sprawie byli zastępcy kandydatów na posłów. Dowodzili oni, że z uwagi na upływ kadencji dotychczasowych członków organu ustawodawczego to oni powinni być dopuszczeni do wykonywania mandatów w drugiej kadencji. Ze względu na stan nadzwyczajny (wojenny)⁵ oraz niemożliwość przeprowadzenia wyborów powszechnych uzyskali oni prawo, na mocy przywołanego wyżej wyroku nr 32, do dalszego pełnienia swych funkcji do czasu wybrania i zebrania się ciała przedstawicielskiego drugiej kadencji. Innymi słowy, jedynie już wybrani deputowani do organu przedstawicielskiego mogli pozostać na swych stanowiskach. Taki sam przywilej uzyskali oni na mocy art. 6 ust. 2j Tymczasowych przepisów na okres narodowej mobilizacji celem zdławienia rebelii komunistycznej.

94 Jak zauważył najwyższy strażnik ustawy zasadniczej, zgodnie ze wskazanymi tymczasowymi przepisami „pomimo artykułów 26, 6 i 91 Konstytucji Prezydent Republiki stanowi reguły niezbędne dla utrzymania centralnego organu przedstawicielskiego. Wyraźnie widać, że te przepisy nie zostały stworzone dla zmiany kadencji pierwszych deputowanych”. Opierając się na tych postanowieniach, władza wykonawcza wydała rozporządzenie nr 2337 stanowiące, że kadencja pierwszego parlamentu zakończyła się 7 maja 1951 r. i że nie przeczy Konstytucji okoliczność, że „wszystkie później powstające wakaty nie będą wypełniane”.

5. Wyrok nr 207 z 18.07.1986 r.

Pytanie w tym wyroku brzmiało: czy członkowie lub przewodniczący rad prowincjonalnych albo miejskich mogą jednocześnie sprawować funkcje dyrektora szkoły niepublicznej. Orzeczenie jednoznacznie przesądziło

⁵ Posługuję się zamiennie tymi terminami dla zbiorczego określenia Republiki Tajwanu jako „Państwa Stanu Wyjątkowego”, obdarzanego w oficjalnej nomenklaturze mianem „Tymczasowych przepisów na okres narodowej mobilizacji celem zdławienia rebelii komunistycznej”. Tę nieco przydługawą nazwę zastąpiono dopiero 2.08.1991 r. nieco „milszym” określeniem: ustawa o publicznej usłudze wyborczej i odwoławczej.

o niedopuszczalności łączenia mandatu przedstawicielskiego z funkcją dyrektora instytucji edukacyjnej jakiegokolwiek szczebla. Oprócz wyrażonego przepisu ustawy o szkołach prywatnych, który zabronił podejmowania zatrudnienia poza nauczaniem w tych placówkach edukacyjnych, również orzeczenia nr 15 i 75 tajwańskiego strażnika konstytucji poszły w tym kierunku, mówiąc o zasadzie *incompatibilitas* obieralnych reprezentantów w organach przedstawicielskich wszystkich szczebli. Mimo tego organ ten dodał kilka dodatkowych argumentów przemawiających przeciwko łączeniu obu stanowisk.

Przed wszystkim strażnik najwyższego prawa zauważył, że „członkowie prowincjonalnych lub miejskich rad są wybranymi przedstawicielami”, których obowiązki są „liczne i obciążające”. Muszą oni nie tylko opracowywać prowincjonalne i miejskie akty prawne, budżety, dokonywać przeglądu rozporządzania środkami majątkowymi, badać wyniki corocznych audytów w prowincjach i gminach, wysłuchiwać sprawozdań oraz kontrolować raporty władz prowincjonalnych i gminnych, ale także załatwiać sprawy administracyjne oraz przewodniczyć zebraniom. Jeśli reprezentanci są dyrektorami w niepublicznych szkołach podstawowych lub średnich, odciąża się ich nie tylko od prowadzenia spraw szkolnych, ale też wywołuje się mieszanie uprawnień i obowiązków należących do obu stanowisk. Osoby, które jednocześnie zajmowały omawiane stanowiska przed wydaniem tego wyroku, powinny zrezygnować z jednego z nich.

6. Wyrok nr 261 z 2.06.1990 r.

Podstawowy problem tego wyroku streszczał się w pytaniu: czy reprezentantom powołanym podczas pierwszej kadencji do trzech ciał ustawodawczych można zezwolić na niekończące się wykonywanie kompetencji bez okresowo odbywanych wyborów. W odpowiedzi na tak zadane pytanie strażnik najwyższego prawa Tajwanu zauważył, że żaden z wchodzących w grę przepisów – konstytucyjnych, stanu nadzwyczajnego (wojennego) czy wyroku nr 31 z 1954 r. – nie przekreślił zasady okresowych wyborów powszechnych, ani też nie stworzył *carte blanche* w tym zakresie. Co więcej, od 1969 r. odbywały się regularne wybory przedstawicieli na całym terytorium Formozy i przyległych wysepkach.

W związku z tym sędziowie konstytucyjni orzekli, że wybrani w 1948 r. reprezentanci zakończą swą działalność, jeśli wcześniej nie byli poddawani głosowaniom powszechnym przed 1 stycznia 1991 r. Ci z nich, którzy faktycznie byli niezdolni do działań przedstawicielskich lub ustawicznie im

uchybiali, powinni być – „po gruntownym zbadaniu” każdego przypadku – natychmiast odsunięci od stanowisk. Władzy wykonawczej natomiast wysocy sędziowie⁶ nakazali zarządzenie odbycia „we właściwym czasie ogólnokrajowych wyborów na drugą kadencję reprezentantów narodowych, zgodnie z duchem Konstytucji. Istotą tej interpretacji oraz stosownych regulacji jest to, aby system konstytucyjny właściwie funkcjonował”.

Uzasadniając taki przełomowy wyrok, strażnik najwyższego prawa na Tajwanie nie rozbudował szczególnie swego rozumowania. Można je częściowo odczytać z przywołanej sentencji oraz rozumując *a contrario* odnośnie do powodów tak długo legitymizowanej niereelekcji. Według „wysokich sędziów”, pozawyborcze metody wzmacniania i uzupełniania przez blisko 40 lat miały na celu wzmocnienie stanu osobowego Zgromadzenia Narodowego⁷, parlamentu oraz władzy kontrolnej w związku ze starzeniem się (i tym samym utratą sił do należytego sprawowania mandatów) i naturalnym zmniejszaniem się ich składu osobowego. Niedemokratyczny sposób uzupełniania tych trzech organów – wybory uzupełniające i/lub przez wybór dodatkowych członków do wymienionych trzech ciał prowadził do coraz mniejszej ich reprezentatywności. Jedynym sposobem przywrócenia ich odpowiedzialności przed suwerenem oraz zapewnienia wierniejszego odzworowania woli ludności było wznowienie wyborów powszechnych na obszarze wolnym od dyktatury „ludu pracującego miast i wsi”, czyli na Formozie.

96

7. Wyrok nr 290 z 24.01.1992 r.

Problem sformułowany w tej sprawie sprowadzał się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy stosowne przepisy ustawy o wyborze funkcjonariuszy publicznych oraz o ich odwołaniu – obowiązujące w okresie narodowej mobilizacji celem zdławienia rebelii komunistycznej – które przewidują ograniczenia praw wyborczych kandydatów na przedstawi-

⁶ Więcej o tym określeniu (wysocy sędziowie) w artykule, który ukaże się we wspomnianej Księdze jubileuszowej profesora Krzysztofa Wójtowicza. Dodam, że określenie wysocy sędziowie wobec tej grupy znikło 4.01.2022 r. wraz z ustanowieniem na Tajwanie Trybunału Konstytucyjnego w pełnym tego słowa znaczeniu.

⁷ Zgromadzenie Narodowe (ZN) miało dwa podstawowe zadania: wybór prezydenta i wiceprezydenta Republiki oraz dokonywane zmian konstytucyjnych. Poprawkami do ustawy zasadniczej z 1999 i 2000 r. to swego rodzaju stałe ciało ustrojodawcze (ZN) zostało znacznie osłabione. Odebrano mu desygnowanie głowy państwa i jego zastępcy. Poprawką konstytucyjną z 2005 r. zniesiono ZN, przekazując kompetencję do reformowania najwyższego prawa w państwie na rzecz parlamentu oraz instytucji referendum.

cieli do różnych szczebli władz ze względu na ich poziom wykształcenia i doświadczenia zawodowego są zgodne z Konstytucją. Co do zasady sentencja wyroku uznała niesprzeczność tych restrykcji z Konstytucją. Przy okazji zawarto w niej kilka zaleceń. Według strażnika Konstytucji ustawodawca powinien brać pod uwagę również osoby, które z pewnych względów miały trudności w uzyskaniu poziomu wykształcenia wymaganego w prawie wyborczym. W szczególności dotyczy to jednostek z fizyczną lub inną niepełnosprawnością, które miały utrudnienia w ukończeniu szkoły podstawowej. W związku z tym parlament w ramach swej swobody kompetencyjnej powinien wydać odpowiednie przepisy umożliwiające takim osobom korzystanie z biernych praw wyborczych.

Jeśli chodzi o uzasadnienie przedstawionego orzeczenia, najwyższy strażnik porządku normatywnego Tajwanu zauważył, że Konstytucja kraju dała pewną swobodę w ustalaniu wyższych, niż by to wynikało z prawa porównawczego wymogów wiekowych dotyczących czynnego (21 lat) i biernego (23 lata) prawa wyborczego. Według strażnika Konstytucji takie podniesienie uzasadnia dążenie do zapewnienia – odpowiedniej skuteczności i jakości reprezentacji społeczeństwa na wszystkich szczeblach – w świetle „aktualnego stanu tego kraju”. Jeżeli okaże się w przyszłości, że ogólny poziom edukacji wyborców podniesie się znacznie, a oni będą w stanie dokonywać świadomych wyborów trzeba będzie obniżyć te wymagania. Tym bardziej, jeśli ta „konieczność” poparta będzie rzeczywistymi dowodami. Również w zakresie „protestów wyborczych” należy dopuścić większą swobodę, zwłaszcza umożliwić ich rozpatrywanie także przed sądami powszechnymi, mimo charakteru administracyjnego tych zażaleń.

8. Wyrok nr 331 z 30.12.1993 r.

Istota kontrowersji dotyczyła pytania, czy ust. 2 art. 69 ustawy o wyborze i odwołaniu urzędników publicznych stanowiąc, że „do wybranych w proporcjonalny sposób na podstawie głosów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne, przepisy o odwołaniu nie mają zastosowania”, a ponadto czy to wyłączenie, będąc sprzecznym z Konstytucją, jest niebyłym i nieważnym? Odpowiadając na tak postawione pytanie, strażnik najwyższego prawa Tajwanu stwierdził, że art. 4 Poprawek do Konstytucji⁸ przewiduje,

⁸ Konstytucja Tajwanu, podobnie jak USA, zamieszcza poprawki poza swym pierwotnym tekstem. Do 2022 r. uchwalono siedem zestawów tzw. dodatkowych artykułów do Konstytucji z 1947 r.

iż posłowie reprezentujący tzw. Chińczyków Zamorskich albo tych, którzy znaleźli się na liście narodowej, ale niewyberani w poszczególnych okręgach wyborczych nie będą odwoływani w 'konsultacjach z urnami', organizowanymi w tych okręgach. Tym niemniej, jeśli deputowany tej kategorii utraci członkostwo w stronnictwie politycznym, z którego ramienia był wybrany, musi złożyć mandat parlamentarny w ciele ustawodawczym, w którym reprezentował daną partię, „ponieważ tylko wtedy cel wprowadzenia takiego systemu będzie osiągnięty”. Ponadto, w sentencji nakazano ustanowienie przepisów o trybie pozbawiania w ten sposób mandatów poselskich.

98 Uzasadniając konstytucyjność regulacji zapewniającej wybór w systemie proporcjonalnym z list partyjnych pewnej liczby deputowanych, Trybunał stwierdził, że chodziło o uwolnienie ich od nacisków głosujących w okręgach, tak aby można było „poznać prawdziwą wolę ludu jako całości oraz ochronić interesy narodowe”. Ponadto, poprawka konstytucyjna uchwalona została dla pobudzenia „partii politycznych do wysuwania najbardziej utalentowanych, uczciwych i mających dobrą reputację kandydatów na reprezentantów w ramach kwoty proporcjonalnej do ogółu głosów oddanych w konkretnych wyborach i przyznanych każdej partii w ten sposób, aby wyłonione tak osoby mogły służyć krajowi. Co więcej, jeżeli desygnowani w taki sposób posłowie przestaną być członkami partii jest zrozumiałym, że utracą bierne prawa wyborcze, „ponieważ podstawa ustawowa ich wyboru została unicestwiona”. Jedyne w trybie takiej decyzji „konstytucyjny zamiar wprowadzenia takiego systemu jest spełniony”.

9. Wyrok nr 442 z 12.12.1997 r.

Pytanie w omawianym sporze brzmiało: czy ordynacja wyborcza, przewidując odwołanie wybranych reprezentantów, powinna dodatkowo przewidywać apelację do wyższego sądu mimo dwukrotnego rozpatrzenia zażaleń ze względu na przyznanie przez Konstytucję ludowi prawa do procedur prawnych bez ograniczeń. Uznając za zgodne z Konstytucją takie rozwiązanie oraz to, że mieści się ono w ramach uprawnień dyskrecjonalnych parlamentu i ponadto odpowiada specjalnym potrzebom sądowych postępowań wyborczych, najwyższy strażnik ustawy zasadniczej Tajwanu dodał, że dwuetapowa regulacja (bez trzeciej instancji) jest najodpowiedniejsza do promowania interesu publicznego i korzyści społecznych.

Uzasadniając wydane orzeczenie, organ sądownictwa konstytucyjnego Republiki Tajwanu podkreślił, że wybory i odwoływanie reprezentantów należą do „publicznych praw ustawowych”. Rozstrzygnięcie takich spraw, choć nie może całkowicie ignorować praw jednostek, powinno wysuwać na pierwszy plan interes ogólny. Nie jest on „w pełni tym samym”, czym jest cywilny spór sądowy o prawa indywidualne. Przede wszystkim trzeba pamiętać, że stanowiska publiczne mają określone ramy czasowe. Z drugiej strony, wielopoziomowy i wieloinstancyjny system rozstrzygania sądowego może spowodować, że rozpatrując, *lege artis*, skargi i zażalenia wyborcze będą one załatwiane po upływie kadencji osób, których one dotyczyły. Ponadto prowadzenie tych spraw przeciwko osobom sprawującym funkcje może osłabić ich zdolność do działania. Dlatego dla zapewnienia pewności i spokoju sprawowania urzędu należy rozstrzygać te sprawy szybko. Postępowanie apelacyjne jest „nienormalną procedurą”. Jest to w istocie „system naprawy niewłaściwych rozstrzygnięć, co do faktów, do których doszło podczas pierwszej rozprawy. Jest on odmienny od zwykłych postępowań prawnych”. Sprzeczny jest też z zasadą ostateczności wyroków sądowych.

Jak podkreślił Trybunał, kwestionowane postępowanie spełnia wymogi ochrony praw ludu i testu niezbędności. Jest ono działaniem dwustronnym (nie jednostronnym) i rozstrzyganym przez zespół sędziów (nie jednoosobowo). Pierwsza rozprawa jest zwykle postępowaniem bardzo skrupulatnym, spełniając wymóg prawidłowego trybu sądowego. Nawet jeśli doszłoby do zaniechania naruszającego prawa stron, to uchybienie może być skorygowane podczas odwołania. Po dwukrotnym rozpatrzeniu sprawy, w ramach właściwej struktury jurysdykcyjnej, przez kompetentnych sędziów, przyjęte rozwiązanie „powinno budzić zaufanie, a ocena faktów oraz stosowania prawa powinna być bliska ideałowi”. Dlatego opierając się na pewnych potrzebach i na swoistej naturze procesów wyborczych (w tym odwoływania wybranych przedstawicieli drogą głosowań powszechnych), „niezbędne jest wyeliminowanie, w interesie publicznym, procedury kontroli orzeczenia odwoławczego”.

10. Kilka uwag końcowych

Mimo że nieliczne były wyroki tajwańskiego Trybunału Konstytucyjnego w sprawach wyborczych, okazały się one ważne dla ewolucji konstytucyjnej tego niezwykłego w prawie porównawczym kraju. Wystarczy wspomnieć pierwsze orzeczenie w sprawie wyborczej z 29.01.1954 r. Pozwoliło

ono zachować pozory prawowitości organizacji władzy publicznej na wyspie oraz uchronić państwo przed całkowitym paraliżem w sytuacji redukcji Republiki Chińskiej do niewielkiej wyspy na południe od obszernego terytorium kraju. Takie same uwagi można zastosować do drugiego orzeczenia z tego samego roku oraz do orzeczenia z 16.09.1997 r. Są one konsekwencją wyroku nr 31.

Kolejnym orzeczeniem o precedensowym charakterze był wyrok z 2.06.1990 r. Przywrócił on – choć ograniczoną obszarowo – prawowitość systemowi władzy na Tajwanie. To pozwoliło zachować państwo prawa – niezależne od jego oceny – w niezwykle trudnej sytuacji wewnątrzrajowej oraz w perspektywie międzynarodowej. Jeśli chodzi o ostatni aspekt, to wystarczy przypomnieć stałe zagrożenie ze strony Chin komunistycznych oraz izolację czy wręcz wykluczenie Tajwanu w stosunkach z zagranicą.

Jeśli chodzi o pozostałe wyroki, to ich udział w rozwoju prawa wyborczego jest nie do przecenienia. Wyrok z 18.07.1986 r. przyczynia się niewątpliwie do 'czystości' mandatu parlamentarnego, eliminując pokusę łączenia go z funkcją kierowniczą w ramach szkolnictwa podstawowego i średniego. Również w dobrym kierunku idzie orzeczenie z 12.12.1997 r., gdyż dokumenty międzynarodowe przewidują dwuinstancyjność jako dostateczną gwarancję praw skarżących. Poza tym, jak dodał TK, względy szybkości w sprawach wyborczych odgrywają niebagatelną rolę. Co się tyczy wyroku z 30.12.1993 r., jego treść również nie może budzić zastrzeżeń. Zakaz odwoływania deputowanych w toku kadencji jest standardem w porównawczym prawie konstytucyjnym. Jedynym wyrokiem, który może być przedmiotem niewielkiej dyskusji, jest wiek wyborców. Podwyższony wiek przy biernym prawie wyborczym nie jest tutaj problemem. Na przykład w moim kraju dla zostania senatorem wymaga się 21 lat. 18 lat uważa się za pełnoletniość chyba na całym świecie. W przypadku prawa do udziału w wyborach ten wiek jest normą ogólnoświatową. Co więcej, w niektórych krajach, zwłaszcza w tzw. rozwijających się, obserwuje się obniżanie tego wieku do 16 lat.